

EVALUATIE REGELING BEËINDIGING VEEHOUDERIJTAKKEN EN RUIMTE VOOR RUIMTE LIMBURG

Gé Backus, Sandra van Kampen en Peter van Balkom

Datum
13-05-2022

Samenvatting

De landelijke Regeling Beëindiging Veehouderijtakken (RBV) is uitgevoerd van maart 2000 tot en met oktober 2001. In de zogenaamde concentratiegebieden kon men ook deelnemen aan de ruimte-voor-ruimte regeling: stoppende ondernemers die tevens de stallen sloopten, ontvingen hiervoor subsidie. Voor deze "sloopsubsidies" stelde het Rijk echter geen geld beschikbaar. De door de provincies voorgefinancierde sloopsubsidies konden achteraf worden terugverdiend met de realisatie van woningbouwkavels buiten de bebouwde kom. Voor de provincie Limburg zijn de effecten van deze ruimte-voor-ruimte regeling gekwantificeerd voor de volgende aan milieukwaliteit gerelateerde aspecten: aantal veehouderijlocaties met stallen, hoeveelheid dierlijke mest, hoeveelheid in dierlijke mest aanwezige fosfaat, emissie van ammoniak uit stallen, en aantal vierkante meters gesloopt staloppervlak.

Tabel 1 Samenvatting resultaten RBV Limburg

Aantal bedrijven	451
- Varkens	280
- Pluimvee	160
- Vleeskalveren	17
Gesloopt staloppervlak (x1.000 m²)	595
Hoeveelheid dierlijke mest (mln. m³)	0,29
- Varkens	0,21
- Pluimvee	0,06
- Vleeskalveren	0,02
Hoeveelheid fosfaat in dierlijke mest (mln. kg)	2,86
- Varkens	1,14
- Pluimvee	1,69
- Vleeskalveren	0,03
Ammoniakemissie uit stallen (mln. kg)	1,33
- Varkens	0,39
- Pluimvee	0,92
- Vleeskalveren	0,02

In Limburg hebben 451 bedrijven gebruik gemaakt van de regeling. De regeling heeft geleid tot een versnelde en sociaal economisch acceptabele beëindiging van de deelnemende veehouderijen. Daarnaast heeft de regeling bijgedragen aan het definitief uit de markt halen van productierechten en het slopen van bedrijfsgebouwen. Met de regeling is 2,86 miljoen kilo forfaitair berekend fosfaat uit de markt genomen, productiecapaciteit opgeheven overeenkomend met 1,33 mln. kilo ammoniakemissie en 0,29 mln. kubieke meters dierlijke mest. Een afname van 1,33 mln. kg ammoniakemissie uit stallen komt overeen met 18% van de ammoniakemissie van de betreffende sectoren in 2000. De afname van de hoeveelheid dierlijke mest komt per werkdag overeen met 62 transportbewegingen van tankwagens van 36 m³ gedurende de in het jaar toegestane uitrijperiode. Aan de sloopregeling hebben in Limburg 350 van de 451 bedrijven deelgenomen. In totaal is door deze regeling in Limburg bijna 0,6 miljoen vierkante meters staloppervlak gesloopt, oftewel bijna 60 ha. Per saldo heeft de regeling een positief effect gehad op de omgevingskwaliteit, de fosfaatproductie, de ammoniakemissie, en op het mestoverschot. Daarnaast is er een economische impuls geleverd vanuit de sloopsubsidies en de woningbouw. De subsidies op de sloop van de stallen bedroegen in totaal €55,7 miljoen. De geschatte impuls van de woningbouw is berekend op €255 miljoen. De economische impuls voor de bouwsector komt daarmee uit ruim €310 miljoen. De voorfinanciering van de sloopsubsidies was cruciaal. De verwachting is dat deze voor de Provincie wordt afgesloten met een positief resultaat van €14,5 mln.

Leerpunten voor vergelijkbare transitieopgaven in het buitengebied betreffen: bouw prikkels in om te komen tot een goede business case voor de combinatie van deelnemende publieke en private partijen, maak scherpe afspraken aan de voorkant van het (langdurige) proces, kies het juiste geografische schaalniveau, bouw flexibiliteit in desgewenst om bij te kunnen sturen, en zorg voor een integrale monitoring, opdat stakeholders gedurende het hele traject het overzicht behouden.

Inhoudsopgave

SAMENVATTING	2
1 INLEIDING EN ACHTERGROND	5
2 ONDERZOEKSVRAAG EN OPZET	6
2.1 Onderzoeksvraag	6
2.2 Onderzoeksopzet	6
2.2.1 Gebruikte bronnen	6
3 RESULTATEN	7
3.1 Varkens	8
3.1.1 Ontwikkeling varkenshouderij 2000 - 2004 CBS	8
3.1.2 Effecten beëindiging- en sloopregeling varkenshouderij	9
3.2 Pluimvee.....	10
3.2.1 Ontwikkeling pluimveehouderij 2000 - 2004 CBS	11
3.2.2 Effecten beëindiging- en sloopregeling pluimveehouderij	12
3.3 Effect regelingen op omvang en structuur van de veehouderij.....	13
3.4 Effect op landschappelijke kwaliteit	13
3.5 Nadere duiding van de resultaten	13
4 CONCLUSIES EN LEERPUNTEN	14
4.1 Conclusies	14
4.2 Leerpunten transitie landelijk gebied.....	14

1 Inleiding en achtergrond

Als onderdeel van het flankerend beleid van de implementatie van de nitraatrichtlijn is de landelijke Regeling Beëindiging Veehouderijtakken (RBV) ingezet om ondernemers in de intensieve veehouderij in staat te stellen op een sociaal verantwoorde wijze hun bedrijf te beëindigen en daarmee tevens zoveel mogelijk productierechten uit de markt te nemen. Op basis van de RBV konden agrariërs die hun intensieve veehouderij beëindigden subsidie krijgen voor het laten doorhalen van dier- en mestrechten (fosfaatregeling). Deze regeling is opgezet vanuit twee tranches, de eerste tranche van maart tot mei 2000 en de tweede in oktober 2001.

In de concentratiegebieden kon tevens worden deelgenomen aan het onderdeel "Ruimte voor Ruimte" van de RBV (ruimte-voor-ruimte-regeling). "Ruimte voor Ruimte" betekende dat een ondernemer, die tevens de stallen afbrak, een subsidie ontving. Voor deze "sloopsubsidies" stelde het Rijk echter geen geld beschikbaar. De door de provincie voorgefinancierde sloopsubsidies kon achteraf worden terugverdiend met de realisatie van woningbouw (ruimte-voor-ruimte-kavels).

Het opkopen van de fosfaatrechten had tot doel bij te dragen aan het terugdringen van het mestoverschot, ter bescherming van de bodem-, grondwater- en oppervlaktewaterkwaliteit. De sloopregeling had ook tot doel bij te dragen aan het terugdringen van het mestoverschot en diende daarnaast ook sociaal economische doelen en een bijdrage te leveren aan de ruimtelijke kwaliteit in reconstructiegebieden.

De sociaal economische doelen waren gericht op het beëindigen van intensieve veehouderijen met onvoldoende toekomstperspectief. Het stelde ondernemers in staat op een verantwoorde manier te stoppen met het bedrijf. Het slopen van de stallen diende ter stimulering van reconstructie en het voorkomen van de zogenaamde verrommeling van het buitengebied. De doelen van de regeling zijn vooraf niet nader gekwantificeerd in kilo's fosfaat of aantal te stoppen bedrijven.

In deze rapportage worden de milieukundige effecten van de regeling in Limburg nader uitgewerkt, alsmede leerpunten benoemd.

2 Onderzoeksvraag en opzet

2.1 Onderzoeksvraag

Provincie Limburg heeft Connecting Agri & Food verzocht de resultaten van de Ruimte voor Ruimte regeling te concretiseren, alsook leerpunten te benoemen voor de aanpak van andere op handen zijnde transitie in het landelijk gebied. De onderzoeksvraag richt zich op de invloed van de regeling op de omgevingskwaliteit rondom de veehouderijen en de impact die de regeling heeft gehad op de omvang en structuur van de veehouderij in Limburg.

Om de resultaten ten aanzien van de omgevingskwaliteit, te kunnen duiden worden de volgende parameters in het onderzoek meegenomen: (1) gesloopt staloppervlak; (2) verminderde emissie van ammoniak; (3) verminderde fosfaatproductie; en (4) aantallen deelnemende veehouderijen.

Dit onderzoek richt zich op de milieueffecten van de regeling. De financiering van de regeling is geen onderwerp van onderzoek. De economische impuls voor de bouwsector wordt echter wel in beeld gebracht.

2.2 Onderzoeksopzet

De benutte informatiebronnen richten zich met name op de resultaten en effecten van de regeling in de varkens- en pluimveehouderij. Slechts 3% van het aantal bedrijven had betrekking op vleesvee, het effect daarvan was relatief beperkt.

Voor een goede inschatting van het effect van de regeling, zijn met name de CBS cijfers over de jaren 2000 en 2004 van belang. De cijfers die vanuit het CBS worden gepubliceerd, zijn afkomstig uit de gecombineerde opgave (voorheen meitelling / landbouwtelling) en worden éénmaal per jaar geactualiseerd. De CBS cijfers uit 2000 geven een beeld van de uitgangssituatie.

Bedrijven die gebruik maakte van de regeling, hadden nog maximaal 17 maanden de tijd om de dieren van het bedrijf af te voeren. De dieren waren pas definitief van het bedrijf afgevoerd, nadat de subsidievestiging was aangevraagd. Dit werd vervolgens in de CBS cijfers pas zichtbaar na de eerstvolgende gecombineerde opgave. Voor de tweede tranche werd het effect van de regeling pas zichtbaar in de cijfers van 2004. Hieruit volgt dat het effect van de totale regeling het beste kan worden beoordeeld op basis van de CBS cijfers uit 2004.

Voor het bepalen van het aandeel uit de productie genomen fosfaat uit respectievelijk de varkenshouderij, pluimveehouderij en rundveehouderij is uitgegaan van de verandering in de bij het CBS opgegeven dieraantallen in deze sectoren in Limburg over de periode 2000-2004.

2.2.1 Gebruikte bronnen

Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van verschillende bronnen, welke gedeeltelijk door de provincie beschikbaar zijn gesteld. Vanaf 2001 zijn er meerdere berichten, voortgangsverslagen en rapportage gemaakt over de regeling. De informatie en resultaten hiervan zijn weergegeven in de rapportages van Ogink en van Vliet (2005) en van Vliet (2005)¹ en TwijnstraGudde (2021)².

Voorgenoemde rapportages hebben gediend als grondslag voor dit onderzoek. Daarnaast is gebruik gemaakt van statistische gegevens over de omvang en structuur van de sector (CBS Statline); productierechten (RVO); vastgelegde gegevens over emissies per dierplaats (RAV); staloppervlak per dier (KWIN) en Inkomens en vermogenspositie van bedrijven (www.agrimatie.nl).

¹ Ogink en van Vliet (2005) en van Vliet (2005) Regeling Beëindiging Veehouderijtakken: eindevaluatie, Ministerie van LNV, Directie Kennis.

² TwijnstraGudde (2021) Evaluatie Ruimte voor Ruimte Limburg.

3 Resultaten

Onderstaand worden de belangrijkste resultaten van de regeling samengevat in een tabel weergegeven. In de navolgende paragrafen wordt nader ingegaan op de resultaten binnen de varkens- en de pluimveehouderij.

Tabel 2 Totaaloverzicht provincie Limburg

Totaaloverzicht provincie Limburg		
Bedrijven	Aantal (%)	
	Zonder sloop	Met sloop
- Varkens	64	216
- Pluimvee	35	125
- Vleeskalveren	4	13
Totaal aantal bedrijven³	101	350
Gesloopt staloppervlak (mln. m²)		0,59 (350 bedrijven)
Hoeveelheid fosfaat (mln. kg)	2,86	
- Varkens	1,14	
- Pluimvee	1,690	
- Vleeskalveren	0,28	
Ammoniakemissie uit stallen (mln. kg)	1,33	
- Varkens	0,39	
- Pluimvee	0,92	
- Vleeskalveren	0,02	
Hoeveelheid dierlijke mest (mln. m³)	0,29	
- Varkens	0,21	
- Pluimvee	0,06	
- Vleeskalveren	0,02	

In Limburg hebben 280 varkenshouderijbedrijven meegedaan met de regeling, 23% van het destijds aantal aanwezige varkensbedrijven. Van de aanwezige pluimveebedrijven heeft 37% meegedaan, dat betrof 160 bedrijven. Er hebben 17 bedrijven met vleeskalveren meegedaan, 21% van het aantal bedrijven. Op een aantal deelnemende bedrijven waren meerdere diercategorieën aanwezig. In Limburg hebben 101 bedrijven hebben meegedaan zonder de stallen te slopen en 350 bedrijven met sloop (Ogink en van Vliet, 2005). In verhouding tot de landelijke deelname, hebben in Limburg relatief veel pluimveebedrijven meegedaan. Dit komt doordat het voor de pluimveebedrijven gemakkelijker was om een omvang van 1.000 m² te slopen bebouwing te behalen, dan voor de kleinere varkensbedrijven.

Op basis van de CBS gegevens over de afname in het aantal aanwezige dieren in de periode 2000-2004 is - uitgaande van de forfaitaire fosfaatproductie per diercategorie - berekend dat 40% van de opgekochte kilo's fosfaat in Limburg afkomstig was van varkenshouderijen, 59% van pluimveehouderij en 1% van kalverhouderijen.

³ Op een aantal bedrijven die hebben meegedaan waren meerdere diercategorieën aanwezig.

3.1 Varkens

Er hebben in Limburg 280 bedrijven met varkens gebruik gemaakt van de regeling, dit betrof 23% van het in 2000 aantal aanwezige varkensbedrijven. Landelijk hebben 3.442 varkensbedrijven gebruik gemaakt van de regeling, 24% van het totaal aantal aanwezige varkensbedrijven. De 280 deelnemende bedrijven in Limburg bedroegen in 2000 2% van het totale aantal varkensbedrijven in Nederland. De fosfaatproductie welke met de regeling op de Limburgse bedrijven is weggenomen, bedroeg 1,145 miljoen kilo.

Uitgaande van een gelijke verdeling van categorieën bedrijven die wel of geen gebruik hebben gemaakt van de Ruimte voor Ruimte regeling, (62% bedrijven met varkens, 35% bedrijven met pluimvee en 3% bedrijven met vleeskalveren) resulteert dit in 64 varkenshouderijbedrijven zonder sloop en 216 bedrijven waarbij de stallen wel zijn gesloopt.

3.1.1 Ontwikkeling varkenshouderij 2000 - 2004 CBS

Uit gegevens van CBS (Meitellingen / StatLine) blijkt dat het aantal varkensbedrijven in Limburg tussen 2000 en 2004 met 308 bedrijven is afgenomen, waarbij op 166 bedrijven fokvarkens werden gehouden en op 270 bedrijven vleesvarkens. Op een aantal gestopte bedrijven waren beide diercategorieën aanwezig. De afname van het aantal gehouden dieren bedroeg in dezelfde periode 25.600 fokvarkens en 80.000 vleesvarkens. Dit bedraagt circa 12% van het aantal in 2000 aanwezige fokvarkens en 10% van het aantal vleesvarkens.

Tabel 3 Aantal varkensrechten, varkens en -bedrijven in Limburg (Bron: CBS)

Aantal varkensrechten, varkens en bedrijven Limburg (PV)										
	Varkensrecht *1000	t.o.v. 2000	Fosfaatecht 1 000 kg	t.o.v. 2000	Varkens *1000	t.o.v. 2000	Fok-/vleesv. *1000	t.o.v. 2000	Bedrijven	t.o.v. 2000
2000	1343	100%	9936	100%	1750	100%	1009	100%	1209	100%
2005	1141	85%	8441	85%	1579	90%	900	89%	846	70%
2010	1280	95%	9471	95%	1794	103%	1009	100%	648	54%
2015	1248	93%	9233	93%	1949	111%	1055	105%	471	39%
2020	1193	89%	8831	89%	1878	107%	987	98%	370	31%

De forfaitaire fosfaatproductie in Limburg op basis van het aantal beschikbare varkensrechten, is tussen 2000 en 2004 afgenomen met 1,5 miljoen kilo fosfaat.

De forfaitaire fosfaatproductie op basis van het aantal gehouden dieren, is tussen 2000 en 2004 afgenomen met 1,1 miljoen kilo fosfaat, 0,527 miljoen kilo is afkomstig van de fokvarkens- en 0,592 miljoen kilo is afkomstig vanuit de vleesvarkenshouderij (zie Tabel 4). Van de totale afname van de forfaitaire fosfaatproductie van de werkelijk gehouden dieren is 46% gerelateerd aan de fokvarkens- en 54% aan de vleesvarkenshouderij.

Het aantal rechten is relatief gezien, meer afgenomen dan het aantal aanwezige fok- en vleesvarkens. Uit Tabel 3 blijkt dat er in het jaar 2000 meer varkensrechten aanwezig waren dan werden benut, 1,343 mln. varkensseenheden, tegen over 1,009 mln. aanwezige varkens. In de periode 2000-2004 nam het aantal dieren met 11% af, en het aantal rechten met 15%. Het doorhalen van fosfaatrechten heeft er toe geleid dat de resterende rechten beter zijn benut.

Tabel 4 Aantal varkens, forfaitaire (F) en werkelijke (W) excretie fosfaat in kg in Limburg (x1.000) (Bron: CBS)

	Fokvarkens			Vleesvarkens		
	Dieren *1000	F (20,3)	W (14,4)	Aantal dieren	F (7,4)	W (4,6)
2000	211	4.283	3.038	798	5.905	3.671
2004	185	3.756	2.664	718	5.313	3.303
2005	188	3.816	2.707	712	5.269	3.275
2010	197	3.999	2.837	812	6.009	3.735
2015	199	4.040	2.866	856	6.334	3.938
2020	185	3.756	2.664	802	5.935	3.689

In de periode tussen 2005 en 2010 is er sprake van een toename van het aantal varkensrechten en het aantal varkens in de provincie. Het aantal rechten blijft lager dan de beschikbare rechten in 2000. De toename in het aantal varkensrechten en het aantal varkens heeft meerdere oorzaken:

1. Tijdelijk loslaten compartimentering;
2. Verplaatsen van rechten vanuit Noord Brabant naar Limburg (binnen de compartimentering);
3. Toename van het aantal gespeende biggen per fokzeug;
4. Groei van de bestaande bedrijven.

Ad 1 en 2) Voor de varkensrechten is Nederland ingedeeld in drie verschillende compartimenten, Zuid, Oost en Overig. Varkensrechten kunnen alleen worden verhandeld binnen hetzelfde compartiment. Op 1 januari 2008 is deze compartimentering opgeheven, waardoor het mogelijk was om varkensrechten van compartiment Oost naar Zuid te verplaatsen. In april 2010 is de compartimentering per direct heringevoerd omdat het aantal varkens, en de milieueffecten daarvan, in onder meer Brabant toenamen.

Ad 3) Door een verbetering in het genetisch potentieel en de productieomstandigheden op de bedrijven, neemt sinds jaren de toomgrootte toe. Er zijn geen varkensrechten nodig voor de gespeende biggen, de fosfaatproductie van deze dieren is meegerekend bij de fosfaatproductie van de zeugen. Hierdoor neemt het totale aantal varkens toe, zonder dat het aantal beschikbare varkensrechten toeneemt.

Ad 4) Conform de autonome ontwikkeling en langjarige trends, is er op de blijvende bedrijven sprake van schaalvergroting en neemt de gemiddelde bedrijfsomvang per bedrijf toe. Deze rechten zullen terecht zijn gekomen op de bedrijven die toekomstperspectief zagen en hiertoe de mogelijkheden hadden.

Op landelijk niveau heeft de regeling wel bijgedragen aan een blijvende afname van het aantal beschikbare productierechten.

3.1.2 Effecten beëindiging- en sloopregeling varkenshouderij

Van de totale weggenomen fosfaatproductie van de Limburgse varkenshouderij á 1,145 miljoen kilo fosfaat was 46% gerelateerd aan de fokvarkens- en 54% aan de vleesvarkenshouderij. Daaruit vloeit voort dat de varkensrechten die middels de RBV regeling zijn opgekocht overeenkomen met 25.960 fokvarkens en 83.600 vleesvarkens⁴.

⁴ 1 vleesvarken komt overeen met 1 varkensrecht, en 1 fokvarken komt overeen met 2,74 varkensrecht.

Tabel 5 Resultaten varkenshouderij

Varkens			
	Zonder sloop	Met sloop	Totaal
Aantal bedrijven	64	216	280
Kilogram fosfaat (forfaitair) (x 1.000)	165	980	1,145
- Fokvarkens	76	450	526
- Vleesvarkens	89	529	618
Aantal dieren			
- Fokvarkens	3.750	22.220	25.960
- Vleesvarkens	12.060	71.540	83.600
Afname kilogram stikstof (forfaitair)⁵ (x 1.000)	4.267	25.313	29.580
- Fokvarkens	2.661	15.784	18.445
- Vleesvarkens	1.606	9.529	11.136
Kilogram NH₃⁶ (x 1.000)	56	330	386
- Fokvarkens	20	116	136
- Vleesvarkens	36	215	251
m³ mest	30.790	182.620	213.410
- Fokvarkens	18.730	111.080	129.810
- Vleesvarkens	12.060	71.540	83.600

3.2 Pluimvee

Er hebben in Limburg 160 bedrijven met pluimvee gebruik gemaakt van de regeling, dit betrof 37% van het in 2000 aantal aanwezige pluimveebedrijven. Landelijk hebben 779 pluimveebedrijven gebruik gemaakt van de regeling, 20% van het totaal aantal aanwezige pluimveebedrijven. De 160 deelnemende bedrijven in Limburg bedroegen in 2000 4% van het totale aantal varkensbedrijven in Nederland. De fosfaatproductie welke met de regeling op de Limburgse bedrijven is weggenomen, bedroeg 1,690 miljoen kilo.

Uitgaande van een gelijke verdeling van categorieën bedrijven die wel of geen gebruik hebben gemaakt van de Ruimte voor Ruimte regeling (62% bedrijven met varkens, 35% bedrijven met pluimvee en 3% bedrijven met vleeskalveren) resulteert dit in 35 pluimveebedrijven zonder sloop en 125 pluimveebedrijven waarbij de stallen zijn gesloopt.

De deelname aan de regeling bestond uit bedrijven met leghennen, ouderdieren van leghennen (samengevat als leghennen) en vleeskuikens en ouderdieren van vleeskuikens (samengevat als vleeskuikens).

⁵ Gerekend met een forfaitaire stikstofproductie van 35 kilo per fokvarken en 18 kilo per vleesvarken.

⁶ De bedrijven die hebben meegedaan (en de stallen hebben gesloopt) zijn voor het overgrote merendeel bedrijven met verouderde stallen. Het is onaannemelijk dat de eerste groenlabel stallen die pas na 1996 werden gerealiseerd al in 2000 mee hebben gedaan aan de sloopregeling. Voor het berekenen van het effect in kilo ammoniak is uitgegaan van de ammoniakemissie behorend bij een traditioneel stalsysteem volgens de huidige Rav lijst, namelijk 8,3 kilo per kraamzeugen, 4,2 kilo per dragende zeug en 3,0 kilo per vleesvarken. Waarbij voor de fokzeugen een verdeling is aangehouden van 25% kraamzeugen en 75% dragende zeugen.

3.2.1 Ontwikkeling pluimveehouderij 2000 - 2004 CBS

Op basis van cijfers CBS is er sprake van een afname van het aantal pluimveebedrijven met 159 bedrijven, van 444 in 2000, naar 285 bedrijven in 2004. Driekwart van de gestopte bedrijven had betrekking op leghennen, 25% op vleeskuikenhouderschap. De afname van het aantal werkelijk gehouden dieren⁷ bedroeg in dezelfde periode 2,6 miljoen leghennen en 1,8 miljoen vleeskuikens. De forfaitaire fosfaatproductie is tussen 2000⁸ en 2004 afgenomen met 1,7 miljoen kilo en is voor 75% afkomstig van de leghennen (1,3 miljoen kg) en voor 25% van de vleeskuikens (0,4 miljoen kilo fosfaat) (Tabel 7 Aantal kippen, forfaitaire (F) en werkelijke (W) excretie fosfaat in kg in Limburg (x 1.000)).

Tabel 6 Aantal pluimveerechten, stuks pluimvee en bedrijven in Limburg (bron CBS)

Aantal pluimveerechten, kippen en bedrijven Limburg (PV)								
	Pluimveerechten *1000	t.o.v. 2001	Rechten in fosfaat 1 000 kg	t.o.v. 2001	Aantal kippen *1000	t.o.v. 2000	Aantal bedrijven	t.o.v. 2000
2000					17151		437	100%
2001	13867	100%	6933	100%	16529	100%	404	92%
2004	11791	85%	5895	85%	12759	77%	282	65%
2005	11739	85%	5870	85%	14374	87%	297	68%
2010	11645	84%	5823	84%	15692	95%	263	60%
2015	11681	84%	5841	84%	16028	97%	189	43%
2020	11465	83%	5732	83%	15646	95%	178	41%

Tabel 7 Aantal kippen, forfaitaire (F) en werkelijke (W) excretie fosfaat in kg in Limburg (x 1.000) (Bron: CBS)

	Leghennen			Vleeskuikens		
	Aantal dieren	F (0,5)	W (0,405)	Aantal dieren	F (0,24)	W (0,204)
2000	11.510	5.755	4.662	5.641	1.354	1.151
2004	8.914	4.457	3.610	3.844	923	784
2005	11.206	5.603	4.538	3.168	760	646
2010	12.059	6.030	4.884	3.633	872	741
2015	11.830	5.915	4.791	4.198	1.008	856
2020	11.428	5.714	4.628	4.219	1.013	861

In de periode tussen 2001 en 2004 is het aantal pluimveerechten met 15% afgenomen. Het aantal pluimveerechten is in de jaren daarna verder licht gedaald met 1 tot 2% per jaar. Het totale aantal feitelijk gehouden pluimveedieren is na 2005 weer toegenomen. Het aantal pluimveebedrijven is in de periode 2000 tot 2004 met 155 bedrijven (35%) afgenomen. Dit aantal is nagenoeg gelijk aan het aantal bedrijven dat heeft meegedaan met de beëindigingsregeling.

⁷ De cijfers van het CBS zijn afkomstig van de meitelling en hebben betrekking op het aantal aanwezige dieren op de referentiedatum. De afname van het aantal dieren wordt veroorzaakt door een combinatie van stoppende bedrijven, en tijdelijke en /of gedeeltelijke leegstand van bedrijven als gevolg van slechte prijzen of dierziekten.

⁸ Forfaitaire fosfaatproductie berekend op basis van aantal dieren uit CBS en de forfaitaire normen.

Uit tabel 8 blijkt dat het aantal leghennen, na een daling tussen 2000 en 2004, sinds 2005 weer is toegenomen en sindsdien ongeveer op het niveau van 2000 zit. De in 2001 beschikbare pluimveerechten (13.867) waren destijds niet allemaal benut. Het “overschot” aan rechten is uit de markt gehaald en de overgebleven rechten werden vervolgens volledig benut door de blijvende (en groeiende) bedrijven.

Ook bij de vleeskuikens was er tussen 2000 en 2004 een afname van het aantal aanwezige dieren zichtbaar. Het aantal nam daarna weer wat toe, maar bleef aanzienlijk lager dan in 2000.

De afname van het aantal gehouden pluimveedieren in 2004 wordt veroorzaakt door (1) deelname van bedrijven aan de regeling, en (2) de vogelgriep in 2003. Vanwege vogelgriep zijn diverse bedrijven geruimd en hebben deze leeggestaan. Daarnaast was er in deze jaren bij de vleeskuikens sprake van lage prijzen, waardoor ondernemers de keuze maakten om de stallen (gedeeltelijk) leeg te laten staan.

3.2.2 Effecten beëindiging- en sloopregeling pluimveehouderij

Van de totale weggenomen fosfaatproductie van de Limburgse pluimveehouderij á 1,690 miljoen kilo fosfaat was 75% gerelateerd aan de leghennen- en 25% aan de vleeskuikenhouderij. Daaruit vloeit voort dat de pluimveerechten die middels de RBV regeling zijn opgekocht overeenkomen met 2,5 miljoen leghennen en 1,76 miljoen vleeskuikens⁹. De afname van het aantal dieren, is voor 59% gerelateerd aan leghennen en 41% vleeskuikens.

Tabel 8 Resultaten pluimveehouderij

Pluimvee			
	Zonder sloop	Met sloop	Totaal
Aantal bedrijven	35	125	160
Kilogram fosfaat (forfaitair)(x 1.000)	244	1.446	1.690
- Leghennen	183	1.085	1.267
- Vleeskuikens	61	361	422
Aantal dieren (x 1.000)			
- Leghennen	367	2.169	2.535
- Vleeskuikens	254	1.506	1.760
Afname kilogram stikstof (forfaitair)¹⁰ (x 1.000)	203	1.204	1.407
- Leghennen	165	976	1.141
- Vleeskuikens	38	228	266
Kilogram NH₃¹¹ (x 1.000)	132	786	918
- Leghennen	115	683	798
- Vleeskuikens	17	102	119
m³ mest¹²	0,01	0,05	0,06
- Leghennen	0,00	0,04	0,04
- Vleeskuikens	0,01	0,01	0,02

⁹ Afname van de fosfaatproductie berekend op basis van forfaitaire normen van 0,5 per leghe en 0,24 per vleeskuiken.

¹⁰ Gerekend met een forfaitaire stikstofproductie van 0,9 per leghe en 0,63 per vleeskuiken.

¹¹ Uitgaande van de ammoniakemissie behorend bij een traditioneel stalsysteem volgens de huidige Rav lijst, namelijk 0,315 per leghe en 0,068 per vleeskuiken.

¹² Zie voor de mestproductiefactoren <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/aanvullende-statistische-diensten/2021/dierlijke-mest-en-mineralen-2020?onpage=true#c-4--Staldieren>

3.3 Effect regelingen op omvang en structuur van de veehouderij.

De ontwikkeling van het aantal varkensbedrijven volgt de autonome trend waarbij elke 10 jaar het aantal bedrijven nagenoeg halveert (Tabel 3 Aantal varkensrechten, varkens en -bedrijven in Limburg). Dit betekent dat in een autonoom scenario elk jaar circa 3 - 4% van de bedrijven wordt beëindigd. Het aantal bedrijven dat tussen 2000 en 2004/05 is beëindigd, ligt hoger dan het aantal bedrijven dat conform het autonome scenario zou stoppen, dit is een effect van de regeling. De regeling zorgt voor een versnelling van het aantal stoppers, ondernemers halen de beslissing om het bedrijf te beëindigen naar voren. In de jaren daarna, zullen er relatief minder ondernemers stoppen. Over een langere periode draagt de regeling niet bij aan meer stoppers.

Ondanks de regeling, en het definitief wegnemen van productierechten, is het aantal dieren in de provincie nadien weer toegenomen. Dit wordt veroorzaakt door andere regelingen en ontwikkelingen, welke bij de betreffende diercategorie reeds zijn toegelicht.

3.4 Effect op landschappelijke kwaliteit

Onder normale omstandigheden zullen ondernemers die hun bedrijfsactiviteiten beëindigen niet direct overgaan tot het intrekken van de vergunning en het slopen van de stallen. De productierechten van de onderneming zullen worden verkocht, zodat deze (na afroaming) binnen een andere onderneming worden benut. De stallen blijven (in de meeste situaties) echter nog jaren staan en zullen door gebrek aan onderhoud van slechtere kwaliteit worden. De regeling heeft bijgedragen aan het definitief uit de markt halen van de productierechten (en daarmee fosfaat- en mestproductie) en het slopen van de bedrijfsgebouwen. Het merendeel van de stallen had anders nog jaren blijven staan en zou door gebrek aan onderhoud van slechtere kwaliteit worden. Hierdoor heeft de regeling bijgedragen aan een verbetering van de omgevingskwaliteit van het landelijk gebied.

3.5 Nadere duiding van de resultaten

De berekende kwantitatieve effecten zijn als volgt te duiden: Een afname van de hoeveelheid dierlijke mest van 0,29 mln. m³ per jaar komt bij een tankwagen van 36 m³ overeen met 8.055 transportbewegingen. Bij een uitrijperiode van zes maanden gaat het om 62 transportbewegingen per dag gedurende de vijf werkdagen van de week. De 1,33 mln. kg vermeden ammoniakemissie uit stallen komt overeen met 18% van de ammoniakemissie van de betreffende veehouderijsectoren in 2004. De 595.000 m² gesloopte staloppervlakte komen overeen met bijna 60 ha. Daarnaast sprake van een economische impuls van de sloopsubsidies plus van de woningbouw. De subsidies op de sloop van de stallen bedroegen in totaal €55,7 miljoen (TwiynstraGudde, 2021). De geschatte impuls van de woningbouw is berekend op €255 miljoen¹³. De economische impuls voor de bouwsector komt daarmee uit ruim €310 miljoen.

¹³ Uitgaande van 600 m³ per woning, een gemiddelde prijs van €531 per m³, en een 20% lagere woningprijs in Limburg. Voor het verloop van de bouwkostenindex zie:
<https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/80444ned/table?fromstatweb>

4 Conclusies en leerpunten

4.1 Conclusies

Uit het Directieverslag 2021 van de “Ruimte voor Ruimte Limburg Beheer BV” komt naar voren dat met de afronding van de regeling in zicht, de verwachting is dat deze voor de Provincie (als 100% aandeelhouder) kan worden afgesloten met een positief resultaat van € 14,5 mln. Dit uiteindelijke resultaat hangt nauw samen met de woningmarkt die de afgelopen twee decennia een sterk wisselend patroon vertoonde, van stagnerend tot overspannen.

In Limburg hebben 451 veehouderijen gebruik gemaakt van de regeling, waarmee 2,86 miljoen kg fosfaat uit de markt is genomen, productiecapaciteit opgeheven is overeenkomend met 1,33 mln. kg ammoniakemissie, 0,29 mln. kubieke meters mest, en 595.000 vierkante meters staloppervlak.

De procentuele deelname aan de RBV was groter in de provincies waar ook een vergoeding voor de sloop van gebouwen mogelijk was. De combinatie van de opkoopregeling met een vergoeding voor de sloop van gebouwen heeft geleid tot een extra deelname. Aan de sloopregeling hebben in Limburg 350 van de 451 bedrijven deelgenomen (78% tegen 54% landelijk). In totaal is door deze sloopregeling 0,6 miljoen vierkante meters stal gesloopt, dit betreft gemiddeld 1.700 m² per deelnemer. Het landelijk gemiddeld bedroeg gemiddeld 1.400 m² per deelnemer.

Gemiddeld wordt elk jaar circa 3 - 4% van de veehouderijen beëindigd. Het aantal bedrijven dat tussen 2000 en 2005 is beëindigd is hoger. De regeling heeft gezorgd voor een versnelling van het aantal stoppers, ondernemers haalden de beslissing om het bedrijf te beëindigen naar voren. In de jaren daarna, stopten er echter minder ondernemers. De regeling zal uiteindelijk niet hebben bijgedragen aan meer stoppers, maar wel aan het definitief uit de markt halen van de productierechten (en dus fosfaat- en mestproductie) en het slopen van de bedrijfsgebouwen. Ondernemers die de bedrijfsactiviteiten beëindigen, gaan veelal niet direct over tot het intrekken van de vergunning en het slopen van de stallen. Het merendeel van de stallen had anders nog jaren blijven staan en zouden door gebrek aan onderhoud van slechtere kwaliteit worden. Hierdoor heeft de regeling bijgedragen aan een verbetering van de omgevingskwaliteit. Dat het aantal dieren in de provincie nadien weer is toegenomen is veroorzaakt door andere regelingen en ontwikkelingen.

Geconcludeerd wordt dat de regeling per saldo een positief effect heeft gehad op de omgevingskwaliteit en een bijdrage heeft geleverd aan de afname van de fosfaatproductie, de ammoniakemissie en het mestoverschot.

4.2 Leerpunten transitie landelijk gebied

Gesteld kan worden dat voor een geslaagde transitie sprake moet zijn van duidelijke doelstellingen, een eenduidige relatie tussen de doelen en de in te zetten instrumenten, beschikbaarheid van voldoende middelen en een adequate fasering. De doelen van de RBV-regeling waren tweeledig, naast een landelijke opkoopregeling van mestrechten, de Ruimte voor Ruimte-regeling om te komen tot verbetering van de ruimtelijke kwaliteit. Door deze beide te combineren in de RBV ontstond er een win-win mogelijkheid. De RBV beoogde een bijdrage te leveren aan het wegnemen van het overschot aan dierlijke mest, ondernemers in staat te stellen op een sociaal verantwoorde wijze te stoppen en een oplossing te bieden voor de leegkomende stallen (vermindering verstening door sloop en vervangende nieuwbouw). Om bij te dragen aan deze doelen moeten er voldoende middelen beschikbaar zijn. De voorfinanciering was hiermee cruciaal, waarbij de doelen in het begin van het traject werden gerealiseerd, terwijl de voorfinanciering pas geruime tijd later werd terugverdiend.

Hierbij zijn een aantal leerpunten te onderscheiden die voor vergelijkbare transitieopgaven in het buitengebied (denk bijvoorbeeld aan aanstaande gebiedsprojecten in het kader van het 7^e Nederlandse actieprogramma over de Nitraatrichtlijn) kunnen gelden.

Dit betreft:

1. **Goede business case:** Het is zinvol bij aanvang van een transitietraject te investeren in het tijdig betrekken van private partijen, zoals projectontwikkelaars. Private partijen zijn alleen bereid om mede risico te dragen als publieke partijen in staat zijn een goede businesscase op te stellen. Dit prikkelt provincies om in het voortraject te investeren in goede business cases met onderbouwing van verwachte resultaten voor de betrokken partijen.
2. **Scherpe afspraken aan de voorkant:** Ruimtelijke processen zijn een zaak van lange adem. Medewerking van andere overheden, in dit geval van gemeenten, bepaalt mede de terugverdientijd. Naarmate het traject langer duurt, wordt gaandeweg minder scherp waar de regeling voor bedoeld was. Er is bijvoorbeeld toenemende weerstand ontstaan tegen de uit de regeling voortvloeiende verplichting om ruimte te bieden aan bouwkavels in het buitengebied, omdat het probleem waarvoor de regeling in het leven is geroepen al lang is opgelost, en alleen het instrument nog merkbaar is. Het aan de voorkant maken van scherpe afspraken met betrokken partijen is belangrijk omdat medewerking van deze partijen van invloed kan zijn op de terugverdientijd.
3. **Juiste geografische schaalniveau:** Vooraf dient het juiste geografische schaalniveau van de regeling bepaald te worden. Dit hangt mede af van het aggregatieniveau waarop de voorliggende opgave moet worden opgepakt. Veel opgaven op het gebied van klimaat en energie moeten in een internationale samenwerking worden opgepakt. Andere opgaven op het gebied van energie (bouw van zonneparken of windmolens) zullen eerder provinciaal of regionaal moeten worden opgepakt, mede vanwege het NIMBY-effect en de er aan verbonden schaalvoordelen.
4. **Flexibiliteit:** Het is bij complexe transitietrajecten lastig om adequaat te faseren. Veranderende omstandigheden zijn immers lang niet altijd te voorzien. De gevoelde urgentie voor de klimaatopgave was 20 jaar geleden veel minder dan nu het geval is. En over weer twintig jaar verder wordt aan nog weer andere zaken een belangrijke publieke waarde toegekend. Dit houdt in dat voor langdurige transitietrajecten het belangrijk is dat de business case voorziet in voldoende flexibiliteit om in te kunnen spelen op onvoorziene veranderingen.
5. **Integrale monitoring:** De Ruimte voor Ruimte regeling kenmerkt zich door zeer gefragmenteerde voortgangsrapportages, in de loop van de tijd opgesteld door telkens weer andere partijen en meestal gericht op slechts een onderdeel van de regeling. Voor het verloop van de inzet van dergelijke instrumenten is een integrale monitoring vereist, om een goed en samenhangend overzicht over de verschillende aspecten (zowel qua effecten als qua middelen) van de regeling te kunnen bieden.

Algemene contactgegevens:

Connecting Agri & Food BV
Oostwijk 5
Postbus 511
5400 AM Uden

info@connectingagriandfood.nl

www.connectingagriandfood.nl

Tel. 0413 33 68 00

Colofon

Deze publicatie is in opdracht van:

Provincie Limburg
Limburglaan 10
6229 GA MAASTRICHT

Foto's

Connecting Agri & Food BV

Vormgeving en realisatie

Connecting Agri & Food BV

Disclaimer

De in deze publicatie neergelegde opvattingen zijn gebaseerd op door Connecting Agri & Food BV betrouwbaar geachte gegevens en informatie, die op zorgvuldige wijze in onze analyses en prognoses zijn verwerkt. Noch Connecting Agri & Food, noch ingeschakelde derden kunnen aansprakelijk worden gesteld voor in deze publicatie eventuele aanwezige onjuistheden. De weergegeven opvattingen en prognoses houden niet meer in dan onze eigen visie en kunnen zonder nadere aankondiging worden gewijzigd.

© Connecting Agri & Food, 2022

Deze publicatie is alleen voor eigen gebruik. Het gebruik van tekstdelen en/of cijfers is slechts toegestaan indien de bron duidelijk vermeld wordt. Verveelvoudiging en/of openbaarmaking van deze publicatie is niet toegestaan, behalve indien hiervoor vooraf schriftelijke toestemming is verkregen van Connecting Agri & Food BV.